

MARKO NOVAK

Biseri sinteze

Čemu kovati besede na tnalu papirja in trositi seme duha skozi pore telesa v vrstice, da v nekem daljnem in prihodnjem bralcu vzklije pesem kot še en sadež na starodavnem človeškem drevesu? Čemu strastno zalezovati svojo notranjo ljubico – muzo, kot bi se pesnik nikoli ne naužil njenih opojev? Od kod pesem zapoje, kam se zliva njena melodija? Zakaj se nikoli ne izpiše tista "prava", prva, zadnja in največja pesem, ki pesniku ne da spati, da bedi kot v nekakšnem zunajsebnem stanju, ki ga žene čez stotera morja in gore pisanja, da bi jo našel, bisernico, jo zapisal in se potem upokojil ...

Odgovoriti na vsa ta vprašanja se zdi nemogoče. Kot se zdi nemogoče zvedeti od življenja, od kod prihaja, izsiliti od smrti, ki so morda le vrata ali pa ne, da pove, kam (življenje) gre. Tako je vsak odgovor na poreklo pesmi le vprašanje, in četudi reko pesmi zaježimo, analiziramo, opredelimo, bo tekla skozi nas naprej po strugi, hrepenenje bo na krilih ptice letelo naprej čez definicije neba.

A vendarle je moč povedati kaj o poeziji. Mogoče jo je opisovati. Opisovati in nikoli ne opisati do konca. Opisati do konca, izpisati stvari do njihovega poslednjega jedra bi pomenilo, da so poslednji vzroki ugotovljivi. Ampak tega ne zmoremo, kot tudi ne zmoremo dojeti marsikaterih svojih vsakdanjih dejanj, kaj šele da bi vedeli za vzroke našega nastanka in izginotja. Tako svet, namesto da bi bil po naliveu razodeti prazen, ostaja poln skrivnosti, in ta skrivnostnost pomeni hrano našemu hrepenenju po tem, da bi vedeli, spoznali, pa četudi najpomembnejših odkritij ne bomo nikoli deležni. Ena izmed takšnih skrivnosti je tudi vrelec, izvir poezije ali posamezne pesmi, in prav naša nezmožnost, da ta izvir najdemo in razložimo, daje pesmim, tem čudežnim meteorjem, drvečim skozi logos veselja, poseben čar. Zato nevedni v poslednjih rečeh tega sveta lahko zapojemo v bitju svojega življenja z grlom golobice in pojemo, pojemo ...

*Sam imaš jo čašo čarodejno,
sam naredi pitje si nesmrtno!*

Že od nekdaj so pesniki ponujali svojim bralcem "čase nesmrtnosti". V pesmih so odstirali tančice časa, da se je za njimi zasvitalo nekaj, kar je čas presegalo. Kot da so pesmi bile napisane po skrivnem nareku veselja.

Enega najlepših slavospevov poeziji je napisal Platon v dialogu *Ion*, ko je zapisal, da pesniki ne pesnijo iz čuta umetnosti, ampak iz božanske moči. Bog naj bi pesnikom jemal razum ter jih uporabljal kot svoje služabnike, preroke in jasnovidce. Z najčudovitejšimi pesmimi naj bi tako Bog izključil sleherni dvom, da vse te lepe stvaritve niso človeške, temveč božje, in da so pesniki zgolj prevajalci, ki si jih je izbral za svoje orodje ...

Kasneje se je Platon pod vplivom Sokrata spreobrn timer od pesništva k filozofiji, za kateri je poslej trdil, da sta bili tako ali tako že od nekdaj v sporu. Platon se je kasneje posvetil torej prav tistemu razumu, za katerega je prej trdil, da ga bog pesnikom jemlje. Platon je nato, soočen z moralnim razkrojem starogrške družbe, izgnal iz svoje Države tisti del pesništva, ki se je nanašal na "zabavno in posnemajočo" poezijo, češ da v ničemer ni prispevala k resničnosti in dobremu ter da sta zavoljo nje v državi vladala veselje in žalost namesto zakona in razuma, ki da povsod veljata za najboljše. V svojo Državo pa je sprejel izmed pesniških del le himne bogovom in hvalnice plemenitim (dobrim) ljudem.

Platonu lahko v zvezi z njegovo "obsodbo pesništva" očitamo predvsem izključno poudarjanje "koristnosti" poezije za družbo in človeško življenje, saj je poezija kot umetnost eminentni izraz lepega, ki v svoji temeljni funkciji služi predvsem estetskemu užitku ne glede na kakršno koli socialno angažiranost ali "poučevalno" vrednost. Sicer pa je tudi "Platonov tip poezije" poezija in gre predvsem za osebni okus samega Platona, ki je estetskim merilom dodal še dodatni etični kriterij.

Eno najčudovitejših "čas nesmrtnosti" v svetovni literaturi je napisal indijski pesnik Rabindranath Tagore. Za svojo zbirko *Gitandžali* (Žrtveni spevi) je dobil leta 1913 Nobelovo nagrado. Zbirka, ki je polna nadvse iskrene predanosti Bogu, je nastala, ko je pesnik izgubil ženo in hčerko in naposled še sina. Ta tragična in "končna" osvoboditev od materialnega sveta, izgoretnost v njegovem sijaju, pa je sledila, ko je pesnik (že) použil mladost, ljubezen in prekipevajoče veselje do življenja, ko je v radosti že dogorel in jo ovekovečil v zbirki *Vrtnar*. Alojz Gradnik, ki je zbirko *Gitandžali* prevedel po angleškem izvirniku (mimogrede, Tagore je odlično obvladal angleški jezik, saj so ga že s sedemnajstimi leti poslali na končanje študija in izpopolnitev v angleščini v London), v predgovoru k zbirki, ki je izšla v slovenščini pri založbi Učiteljska tiskarna v Ljubljani leta 1924, pravi: "V *Žrtvenih spevih* [Tagore] ni več pesnik zemlje in njenih radosti in sladkosti, ampak psalmist, ki je odložil ves svoj ponos in napuh in sedi ob vznožju svojega Boga prešinjen od neizrekljivega hrepenenja služiti samo njemu in živeti samo v njem. Nič iskanega, nič umetnega ni v teh pesmih. Tako so preproste in silne, da premagajo vsakogar z neodoljivo silo njih globoke iskrenosti."

Tagore je v pesmi št. XII zapisal:

Čas, ki ga potrebuje moje potovanje je
 dolg in dolga je cesta.
 Prišel sem ven na vozu prvega pramena
 svetlobe in potoval sem skozi puščave
 svetov, puščajoč svoj sled na
 mnogih zvezdah in planetih.
 Najdaljša je cesta, ki drži k tebi
 najbliže, in najtežja je vaja
 za najpreprostejšo pesem.
 Potnik mora trkati na slednja tuja
 vrata, da pride do svojih, in preromati
 moraš vse zunanje svetove, da stopiš
 poslednjič do najnotrajnejšega svetišča.
 Moje oči so blodile na dolgo in široko,
 preden sem jih zaklopil in rekel: "Tu si!"
 Vprašanje in klic: "O kje?" se topi v
 solzah tisočerih tokov in preplavlja svet
 z valovi zatrdila: "Sem!"

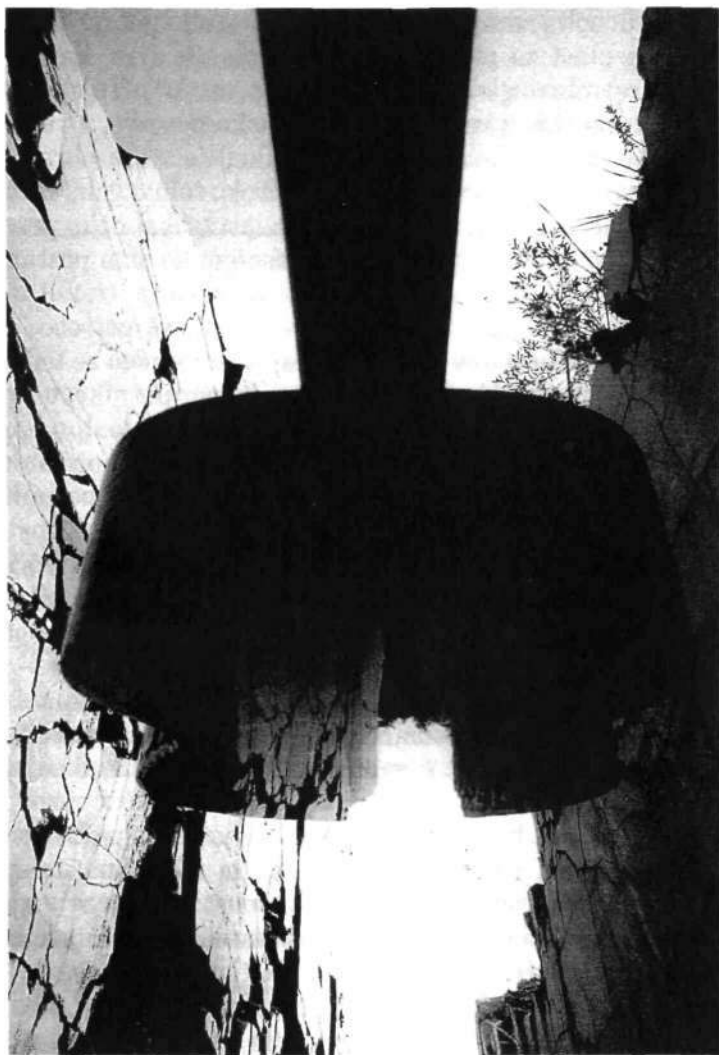
Pesnik, ki je takó prehodil trnovo pot izgube – in zdi se, da je za vsako razodetje potrebna določena izkušnja pekla –, se je naposled prebudil razsvetljen. V svetlobi. V njem se je po vihar ni noči prebudil ocean luči. V sebi je združil vse stvari sveta v sintezo, ki ni nič drugega kot brezstrano nikdar počivajoče vesolje. V sebi je poenotil svoje resnično bitje s kozmično silo onkraj zakonov časa, prostora in vzročnosti, ki giblje vse stvari v univerzumu. "Preromal je vse zunanje svetove" in še najdragocenejše stvari, ki jih je najbolj ljubil na tem svetu, je izgubil, le da bi naposled našel svoje "najnotrajnejše svetišče". Pesnik nima več nobene želje, nikamor se mu več ne mudi, zanj ne obstaja več boj nasprotij. Njegov ego je umrl, njegova duša je prečkala dolino smrti. Z nebesnega voza, ki potuje med snovnimi postajami po silnicah meandrov časa, je na svoji zvezdi izstopil v večnost. In njegova "čaša nesmrtnosti" se poslej zlija kot kri duha v žile prihajajočih rodov ... Ali kot bi rekel veliki Yeats, ki je Tagoreja predstavil angleškemu občinstvu, je človek v njem, ki je sedel na čolnu na reki ter igral na piščalko, ves poln cvetlic in rek, žvenketov školjk, valovov indijskega julija ali dušeče vročine, ki so vse podobe srca, obrnjenega k Bogu, naposled postal Bog sam.

Pesnikovi "orodji" pri pisanju sta list papirja in pero. Papir kot zemlja neučakana, pero pa kot da pušča kri. Tako skrivnostna sila pesmi zaživi, tako se verz ali kitica tu in tam zbudi in se stopnjuje žeja, da ji suho grlo odžeja šele glas nekoga, ki jo prebere, izgovori, da pesem poleg podobe v očesu dobi še v ušesu – stas. List papirja pa je za pesnika ogledalo lastne duše, kjer v procesu pisanja, popravljanja besedila, umeščanja besed v

“pravilni” red, dopolnjevanja kitic, verzov, pesnik potuje s pesmijo za pesmijo, prodira plast za plastjo v neki popolnejši svet, kamor potaplja svojo dušo v brezrobne globine oceana. V procesu pesnjenja si pesnik snema masko za masko, z vsako zbirko, z vsako pesmijo, z vsako vrstico, besedo, dokler se vse maske končnosti ne odkrijejo v brezobraz. Pesem je potrebno sleči srajce površine. Biti mora natanko toliko gola, da telesno in duševno v njej dosežeta spoj. Pesnik neha pisati bodisi neko pesem bodisi nasploh, ko se popolnoma izenači s svojo pesmijo, ko sam postane pesem. Pesem, ki je izraz nekega trenutnega stanja, nekega trenutnega izliva duše, pa praviloma odslikava vsakokratno pesnikovo potrebo, da doseže ravnotežje v sebi in zato tudi v kozmosu. Napisana pesem se tedaj združi z bitjo pesnika samega in naloga je tako opravljena, pesnikovo hrepenenje doživeto (in izživeto), za novo pesem je tako potrebna nadaljnja produkcija hrepenenj, ki se (za življenja) ne ustavi, kajti življenje je eno samo in samó hrepenenje. Morda se pesnik pri ljubezenskih ali erotičnih pesmih z uslišano ljubeznijo izpoje, drugače pa je pri hrepenenju po večnosti, katere izpolnitev je za človeško bitje le smrt kot izliv v ocean vsenavzočnosti.

Kdaj se pesnik rodi? Potrebni so tektonski premiki v globini duše, potrebna so leta nosečnosti, da se iz logosa rodi beseda, ki je (po navadi) zapisana ali izrečena naenkrat, ki priveka na svet kot otrok – in res se prve pesmi po navadi zapišejo kot posledice žalosti, obupa, neizpolnjene ljubezni, kot bi bile ljubezen sama, čista, ki prihaja na pomoč ... Duša se sama-samo celi in brezmejnost ji je najimenitnejši lek. Rodi se beseda. Po tej prvi tegobni skušnji, ko iz maternice večnosti skozi mrak in strah zagleda luč sveta, začne beseda živeti svoje življenje in gre svojo dolgo pot osvobajanja čez oblake, močvirja in puščave, in raste kot stoletno drevo proti soncu. Pesem se rodi kot zdravilo večnosti za zdravljenje bolezni končnega. Zdravila poezije pa so mnogoteri biseri, ki se (za)svetijo na dnu oceana. Za razliko od tistih snovnih biserov, po katere se je potrebno potopiti na stotine metrov v globine, pa se ti pesniški sami od sebe zasvetijo v roki kot razodetje, darilo besed za prehojeno življenjsko pot, za prestane muke in trpljenje, ko se ti za dovoljšnjo količino trnja in teme, ki mečejo svojo senco iz še več kot stotih metrov peklenske globine, vedno ponuja svetla in topla roka milosti.

Vsak pesnik živi neko svojo vero in prav pesmi so stopnice med balkoni lepote in resničnosti. Zato je umetnost poezije in tudi umetnost nasploh vedno v nekem smislu religiozna, čeprav največkrat ne v institucionalnem smislu, ampak prej in praviloma v “zasebnem domu in pomenu”. V mističnosti procesa pesnjenja. Po besedah Octavia Paza je pesnik v bistvu heretik, kar predvsem pomeni, da tudi (in predvsem!) veruje, četudi na neki svoj način. Mogoče pa je še večji in zvestejši vernik, ki se je postavil po robu tradicionalnemu izročilu v imenu neke nove, pristnejše, osebne vere. Pesnik preprosto mora biti drugačen od ustaljenih vzorcev, mora biti

svobodomiseln, če hoče biti pristno ustvarjalen. Biti mora Prometej, ki je tudi nosilni mit razsvetljenstva oziroma temeljni mit novega veka s svojim poudarjenjem svobodne volje posameznika ali liberalizma in demokratičnosti zoper "tiranijo" boga ali oblasti. Takšna osvobojenost je nujnost vsake ustvarjalnosti in je tudi za pesnjenje prvi pogoj. Z vsako pesmijo pesnik ukrade bogovom tišine ogenj in z baklo osvetli nove svetove in prostore časa. Bogovom ukrade besede in ljudem prinese neke nove vsebine, oblike, pomene, besedne zveze in jih v svojih pesmih uči uporabljati. Bogovi pa ga za takšno krajo sicer kaznujejo z molkom, z blokadami pisanja ali sušami navdiha, ki vsakič trajajo nekaj časa, in njihov "pekkel" je za pisca v primerjavi z vso svetlobo in ognjem razsvetljenja še hujši kot najhujša

tema. Reši pa ga spet in spet, tako kot že tisočletja, Herkul – mož in moč besede, ki se pesniku zapiše kot skrivnostni dar spet v novi preobleki.

Pesnik kot potomec Prometeja tako prinaša vsakič novo luč med svoje ljudstvo, novo luč za nove čase. Kot bi hotel povedati, da prav toliko, kot je ljudi in časov, je tudi (različnih) pristopov, idej, mišljenj in tudi ver in da nobena ni (povsem) prava za vse. Kot bi hotel pokazati, da "prave" vere za vse, neke objektivne resnice, ni. Kot da oblikujemo Boga sami po svoji podobi ... Zakaj torej toliko različnih religij, toliko vsakovrstnih bogov? Toliko njihovih različnih mask? Čeprav je za vsemi temi maskami brezobličnost ena sama ... Mar se ne projiciramo v Boga sami? Mi sami kot odraz večnosti v svoji biti, ki je v svojem bistvu že od nekdaj neponovljiva, in zato smo večni, neponovljivi tudi mi sami ...

Pesem, natančneje vrstica, stavek, nekaj besed se pesniku porodijo kot biseri iz temnih globin oceana in so odkritje, razodetje novega pristana. Zdi se, da se pesem vedno vrti v krogu. Kot rep živali, rep, ki lovi glavo, ali obratno. Čeravno se zapiše za prihodnost, linearno, se zdi, da sega k izgubljenemu raju na isto krožnico, kjer ležita, kot večno se ljubeči dve kači, oba: začetek in konec. Zdi se tudi, da se pesem vrača ali gre k popolnejšemu svetu. Pesem se izmika sedanjosti, da je to sedanje, nepopolno stanje, ne bi objelo in ukalupilo. Govorim o površinski sedanjosti. Kolikor pa je ta sedanjost v kontekstu nekega vsesplošnega časa, kolikor je ribnik v svojem brezdanjem svetu povezan z oceanom, potem je takšna sedanjost za pesem vsedanost. Pesnjenje izvira iz popolne relativnosti, nepopolnosti človeškega bitja, ki ga kot takšnega nadvse globoko občuti duša. Toda pesem sama je vzpostavljena (ali razodeta) celota. Kot da bi bila roteča duša za hip uslišana. Ko je pesem enkrat končana, je za tisti trenutek popolna. Šele kasneje, ko jo, če jo, pesnik bere in se mu zdi, da bi lahko kaj popravil, jo dopolnjuje z izhodiščne točke neke druge popolnosti in zopet se za tisti čas krog zaključí.

Ko gre pesem po spominu nazaj, sega v čas tiste mitske resničnosti, maternice te civilizacije, ko so se menda še bogovi sprehajali med ljudmi in se je bilo še moč ljubiti z lepimi boginjami, ki so med oblimi bedri dišale po parfumih duha, ter piti iz njihovih pazdušnih skodelic sam nektar. In ko gre pesem naprej, gre proti enotnosti, deviški povezanosti vsega z vsem v cvetnem spletu veselja. Čas pesmi je kakor zardevajoče jabolko, še vedno neodtrgano na drevesu, pred tistim usodnim spoznanjem, če uporabimo svetopisemsko simboliko, samozavedanjem človeka, ki je razklalo svet na dvoje in spočelo "tostrano" življenje. Čas pesmi biva v ravnotežju, pesem pa nastaja kot blagoslov poti, ki vodi tja.

Če čutimo ta razkol, potem verjetno slutimo tudi enotnost, ki nekje v ozadju tli kot pričakovanje ali upanje, ki je zanikanje tega razkola, negacija negacije, v luči združitve konfliktnih polovic. Prav k tej sintezi pa se zdi usmerjena poezija. Vzdušje te "onostranskosti" sinteze pa se lahko ustvari z

različnimi elementi. Lahko gre za sintezo na področju vsebine, lahko pa si pomagamo tudi s pomočjo oblikovnih, čisto "obrtniških" umetniških pripomočkov, kot so na primer ritmi, rime, metafore, aliteracije itd. Poleg vsebine, ki prebija strukturo misli do bitnih resonanc, pa tudi povsem "tehnični" pripomočki ustvarjajo posebno obredno vzdušje, ki se ne zdi (le) "od tega sveta". Tako pesem s seboj nosi sporočilo o tisti "prastari" resničnosti, ki je vendarle morala nekdanj obstajati in ki (morda) še vedno obstaja skrita za zaveso, ki čaka na posameznika, izbranca, da jo odkrije, da stopi v svoj lastni raj. Da bi se ponovila ta enotnost sveta, to večno vračanje večnega skozi čas trenutka. Tako je pesem vsakokratno zlitje dveh tokov, ki skozi pesnika tečeta kot pritoka v eno samo, neprestano reko, ki je življenje že od vekomaj. V tej luči sinteze se pesem zdi kot zdravilo, ki celi ločenost sveta, in pesnik to razklanost (o)zdravi na papirju zase in za ves svet ... Ljubimca se zopet snideta na skrivnem zmenku. Telo in duša sta v pesmi spet skupaj. Duh in materija se v "misteriju pesniške združitve" dopolnjujeta, čutno postane del nadzemeljskega, ki se razodeva. Sila in snov sta naposled eno in isto.

Poezija je nenehno koketiranje z večnim. Pesnika obsije luč, dana mu je bakla, da prodre v temo molka in bralcu pričara dragulje neskončnosti. Pesnik vsaj deloma presega tostranost zavoljo onostranosti, ki jo (le) sluti, in tako z obrisi ali sledmi nečesa, kar nas presega, prinaša upanje v odrešilnem občutku transcendentnega. Pesnik se skozi proces pesnjenja razoseblja na račun neskončnega, ali pa neskočno skozi njegove pesmi dobiva svojo osebnost. Bodisi z razbijanjem strukture vsakokratnega prostora in časa nekega jezika ali z bistrenjem gladine besed, stavkov, besednih zvez bodisi s popravljanjem zaporedja besed, stavkov v tej zvezi v nedogled, dokler se nam pred očmi ne prizrcali brezjedrna globina, dokler se nam na čelu ne zabistri jasa, dokler v sebi ne prodremo do podtalnice, ko se posamezna reka zlije s splošnostjo univerzuma; dokler neko konkretno drevo ne postane drevo za vse čase. Poezija pomeni približevanje Celoti, vsaka pesem je ena izmed tisočerihi poti k njej, eno okno: če je torej transparentna in lahko skozi njene besede beremo univerzalni jezik. Pisanje pesmi je neke vrste potapljanje v brezno vsepovezanosti, ki je nebo obenem.

Živimo čas, ko se skozi nas izliva reka tisočletja v ocean brezštetja. Mnogi se ozirajo nazaj in delajo račune časa, pesniki pa vedno uživajo zastoj darove iz rok brezčasia. Mnogi vidijo ob tem iztekajočem se stoletju v daljavi temo, češ da se človeštvu nič dobrega ne obeta. Takšne apokaliptične vizije so sicer znane iz mnogoterih preteklih obdobij. Pesniki pa vidijo, kot na primer v Platonovi votlini, da je ta tema v bistvu hrib in da je za tem hribom svetloba. Svetloba, ki napoveduje nov duh nekega novega časa. Mogoče je ta luč, ta novo-stara duhovnost, ki se poraja v številnih pesmih sodobnih avtorjev, prav zaradi pojma konca, še bolj konca tisočletja kot nečesa mogočnega, in zato mora tudi začetek tisočletja biti mogočen. Konec je (in vedno asociira na) smrt, minevanje. Telo našega stoletja, ki se

je razbohotilo, če že ne razuzdalo, šele v šestdesetih letih, se zdaj umirja. Tako človek kot človeštvo imata svoje meje. Vendar se vse začne z jutrom in konča z nočjo. Smrt tako sooči človeka z nesmisлом in absurdom, da še bolj zahrepeni po rojstvu, rojstvu metulja iz gosenice, kot bi ga slutil v sebi, in zdi se, da je hrepenenje kot tista večna nit v človeku, ki ju naposled poveže. Da ni enega brez drugega. Da je "smrt najskrivnostnejša ljubezen", kot bi rekel Gradnik, ki se je gotovo zavedal njune mistične povezave, kajti vedel je, da le ona vodi v (novo) rojstvo.

Nasprotja pa se že na vekomaj igrajo, in verjetno so prav ona "kriva", da se svet neprenehoma spreminja. Nasprotja, brez katerih ne bi bilo raznovesja ... Po dobi racionalnosti tako pride doba iracionalnosti. Po "napredku" jutra doseže ta čas in prostor svoj opoldanski zenit in "nazaduje" v temno, tiho noč. Tako tudi otrokovemu čustvu, ki še ne misli, ki ne čuti več tako naivno, sledi misel, ki spet postaja čustvo starca, ki s čustvi misli ... in tako v večnem krogu. Problem je le v danem prostoru in času tako vzpostaviti ravnotežje med njima, ki sta si popolno nasprotje, da ne pride do pretirane prevladovanja suhoparnega razuma ali norega čustva. Vprašanje je zato, kako v času razuma najti dušo, ki pa ne preživi brez svoje sence – vprašanja, kako v času iracionalnosti ostati trezen. Tako pesmi v času prvega hrepenijo po drugem času, kličejo sintezo, kajti le v tej sintezi je razum v čustvu osvobojen, če je čustvo v razumu najdeno, a le za kratek (in zato za večni, neulovljivi) hip, potem pa naj se razmerje spet obrne, da bodo pesmi segale po drugi strani. Od telesa k duhu, od duha k telesu ...

Govorim o času ... V pesmih pa čas ne obstaja. Pesem je vklesana v kamen na papirju, ki živi dlje od prstov in oči, in vsaka pesem nas zato preživi. Kako dolgo bo sama živela, ne vemo. Nekatere živijo dlje, druge krajše življenje, a tudi najkrajše so daljše od življenja konkretnega človeka – njihovega avtorja. Zato je pisanje nuja, da si v nenehnem stiku s podzemno, večno reko, ponikalnico v brezkončje, ki tu in tam pribrota z izviri v naš prostor. Je kot upanje, da se vsaj nekaj nas nadaljuje, pa čeprav le gozdovi, veter, šelestenje listov, rosa v travi, ki so tudi elementi naše duše. Vsaka pesem, kdaj napisana na tem svetu, je le eden izmed neštetihih izvirkov, ki so tudi pritoki te veličastne reke. V pesmi se čas in prostor zlijeta. Je veličastna poroka čustva in misli, telesa in duha, časa in brezčasje in njeni horizonti so brezmejni. Je, da čas poškili, se razpiše v nečas in brezčasje, da se razodene v glas in stas. Pod drevo skrivnostno prilezeta kači glave in srcá, noga se zaustavi, da roka zapiše, in zapiše se pesem, biser sinteze. Sinteze, ki je ljubezen in v ljubezni in je zato vsaka pesem porojena iz ljubezni, bodisi božje, demonske, ali čisto navadne zemeljske. (Vsaka) pesem je tako misterij (pesniške) združitve dveh univerzalnih tokov, tokov osebnega ali posameznega in splošnega, ki tečeta skozi makro- in mikrokozmos ter tako določata vesolje, posameznika ter ves človeški rod. Pesem je vrnitev v raj, v raj breztežnosti spoznanja.